

Reasons and conditions conducive to official forgery

Vakhid SUNNATOV¹

Tashkent state university of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2020

Received in revised form

15 November 2020

Accepted 20 November 2020

Available online

15 December 2020

Keywords:

Law

Crime

Corruption

Career deception

Duty

Organizational and
managerial factors

Fighting crime

Causes and conditions of
crime

ABSTRACT

This article is devoted to a clear definition of the legal status, responsibilities of officers, and other similar circumstances, the study of the causes and conditions of committing crimes and the true nature of a causal law, the basic conditions for the perpetration of crimes by officials, groups, organizational and managerial factors that determine the sphericity of his career, as well as the fact of committing of all crimes, including crimes of professional sfalsifitsirovano, thereby combating such acts and prevent them.

2181-1415/© 2020 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Мансаб сохтакорлигининг сабаблари ва унга имкон берувчи шарт-шароитлар

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

Ҳуқуқ

Жиноят

Коррупция

Мансаб сохтакорлиги

Мажбурият

Ташкилий-бошқарув

омиллар

Жиноятчиликка қарши

кураш

Жиноятчиликнинг сабаб

ва шарт-шароитлари

Ушбу мақолада мансабдор шахсларнинг ҳуқуқий мақоми, мажбуриятлари доираси ва бошқа шу каби ҳолатларни аниқ белгилаш, мансаб сохтакорлигини белгиловчи ташкилий-бошқарув омиллар гуруҳи, мансаб сохтакорлиги жиноятини содир этилишига имкон берувчи асосий шарт-шароитлар, жиноятчиликнинг сабаб ва шарт-шароитлари ҳамда сабабият қонуниятининг асл моҳиятини ўрганиш барча жиноятларнинг, хусусан мансаб сохтакорлиги жинояти содир этилишининг туб моҳияти, шу орқали бундай қилмишларга қарши кураш ҳамда уларни олдини олиш масалаларига бағишланади.

¹ 1Teacher of the Department of Criminal Law, criminology and anti-corruption Tashkent state university of Law Tashkent, Uzbekistan

E-mail: avohidsunnatov1985@gmail.com

Причины и условия способствующие к должностному подлогу

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Право
Преступность
Коррупция
Карьерный обман
Обязанность
Организационно -
управленческие факторы
Борьба с преступностью
Причины и условия
преступности

Данная статья посвящена вопросам четкого определения правового статуса, круга обязанностей должностных лиц и иных подобных обстоятельств, изучения причин и условий совершения преступления и истинной сущности причинного права, основных условий, способствующих совершению преступления должностного лица, группы организационно-управленческих факторов, определяющих сферичность его карьеры, а также сути совершения всех преступлений, в частности преступления профессиональной сфальсифицированности, тем самым борьбы с такими деяниями и их профилактики.

Демократик жамиятда жиноятчиликка қарши кураш фақат жиноят-ҳуқуқий таъқиб воситасида эмас, балки жиноятчиликнинг олдини олиш, уларнинг сабаблари ва имкон берувчи шарт-шароитларини аниқлаш ҳамда бартараф этиш чора-тадбирларини комплекс қўллаш орқали олиб борилади. Қ.Р.Абдурасулова ҳақли равишда таъкидлаганидек, “криминологияда сабабият – энг мураккаб муаммолардан биридир. Шу сабабдан унга изчил ва муфассал ёндашиш зарур”. Илмий назарий жиҳатдан ёндашилса, “сабаб” тушунчаси ўзига хос мазмун ва моҳиятга эга. Мазмун жиҳатидан табиат ва жамият ҳаётида у ёки бу воқеликнинг юзага келишига катта ўрин тушунилади, моҳият жиҳатидан салбий ёки ижобий вазиятларни юзага келтириши тушунилади². Сабабнинг юзага келиш жараёни вақт мобайнида маълум бир босқичлар асосида шаклланади ва ўз навбатида оқибатни юзага келтиради.

Сабабият фалсафий нуқтаи-назардан ҳодисаларнинг табиий, ижтимоий, объектив ўзаро алоқасини, боғланишини билдирадиган категория ҳисобланади³. Сабаб оламнинг ҳаракати ва бирон-бир вақт доирасида бўлган ўзгаришдан сўнг иккинчи бошқа бир натижанинг заруран келиб чиқишини таъминловчи асосий ҳодисани англатади. Оқибат эса, ҳодисалар занжирида сабабнинг таъсиридан вужудга келадиган янги ҳодисалар, сабабнинг натижасидир⁴. Демак, оқибатнинг юзага келиши (жиноят содир этилиши) маълум маънода сабаб ва шарт-шароитларнинг қанчалик даражада етилганлигига боғлиқдир. Профессор Қ.Р.Абдурасулова таъкидлаганидек, сабабият категорияси нафақат сабабни, балки шарт, натижа (оқибат)ни, улар ўртасидаги боғланишни ҳамда сабаб ва оқибат ўртасидаги тескари алоқани ҳам қамраб олади⁵. Шунингдек, бу масала юзасидан

² Криминология: Дарслик. / Қ.Р.Абдурасулова, Г.А.Аванесов, З.С.Зарипов ва бошқ. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2007. –Б.73.

³ Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж.ИИ. Н-тартибли. / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев ва бошқ. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. –Б.408.

⁴ Фалсафа: қомусий луғат. / Масъул муҳаррир: Қ.Назаров. – Тошкент: Шарқ, 2004. –Б.352.

⁵ Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Дарслик. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Ҳ.Рустамбоев. – Тошкент: ТДЮИ, 2008. –Б.31.

В.Н.Кудрявцев фикр юритиб, “барча зарур шартлар мажмуи етарли шартларни ташкил этади. Етарли шартлар ва сабаб мавжуд бўлса, оқибат муқаррар тарзда рўй беради”⁶, деб таъкидлайди.

Юқоридаги қайд этилган фикрларга асосланганидан бўлса, жиноятчиликнинг сабаб ва шарт-шароитлари ҳамда сабабият қонуниятининг асл моҳиятини ўрганиш барча жиноятларнинг, хусусан мансаб сохтакорлиги жинояти содир этилишининг туб моҳиятини аниқлаш, шу орқали бундай қилмишларга қарши кураш ҳамда уларни олдини олиш имконини беради. Зеро, З.Зарипов ва И.Исмаиловлар таъкидлаб ўтишганидек⁷, жиноятчилик сабаблари муаммосини ўрганишда “жиноят – бу шахсий маънавий-психологик асосга эга бўлган алоҳида турдаги ижтимоий бузилган хатти-ҳаракат” деб қараш мақсадга мувофиқдир. Қ.Р.Абдурасулова ўзининг қатор илмий изланишларида жиноятчиликнинг сабаблари таснифини ёритиб, уларни сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва мафкуравий соҳаларда юзага келувчи муносабатлар билан боғлиқ ҳолатда алоҳида гуруҳларга ажратади⁸. Шунингдек, Қ.Р.Абдурасулова мансаб билан боғлиқ бўлган коррупциянинг вужудга келишига сабаб бўлувчи ҳолатлар жумласига қуйидагиларни киритади:

- меҳнатга мансабдор ва уларнинг оилаларига муносиб ҳаёт кечириш имконини берадиган миқдорда ҳақ тўлаш қоидаларини бажармаслик;
- бошқарув типи; - ижтимоий-руҳий вазият.

Давлат хизматчилари муҳитидаги коррупциянинг нормал ҳодиса сифатида эътироф этилиши жинойий мойилликни шакллантирувчи омил ҳисобланади⁹.

Биз мазкур ёндашувдан келиб чиққан ҳолда мансаб сохтакорлиги жиноятининг сабаблари сифатида қуйидаги ҳолатларни кўрсатишни лозим топдик:

1. Давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлиги етарли даражада эмаслиги. Қ.Р.Абдурасулова “қонунга мувофиқ, давлатнинг равнақи ва фаровонлигини таъминлашдек оғир юк бюрократиянинг елкасига тушиши, бюрократия фуқаронинг маънавият ва хулқ-атворига ката таъсир кўрсатиши аниқланган” деганида, мутлақо ҳақ эди¹⁰. Е.О.Алауханов, Д.Е.Турсынбаев¹¹ ҳам бу борада ўхшаш фикр билдиради. Мазкур масала юзасидан фикр билдириб, С.Роуз-Аккерман шундай таъкидлайди: “коррупция давлат бошқарувининг айрим жиҳатларининг тўғри йўлга қўйилмаганлиги белгисидир”¹². Собиқ совет тизими давридаги бюрократик тартиб-қоидалар ўз навбатида истиқлол йилларида ҳам айрим ҳолатларда ўзининг салбий оқибатларини кўрсатиб келмоқда. Мазкур ҳолатни ҳам мансаб сохтакорлиги жиноятларнинг содир этилиш сабабларидан бири сифатида келтириш мумкин. Шу каби ҳолатларга қарши курашиш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг

⁶ Кудрявцев В.Н. Понятия советской криминологии. – М., 1985. –С.35.

⁷ Зарипов З., Исмаилов И. Криминология: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 1996. – Б.60.

⁸ Абдурасулова Қ.Р. Криминология: албом-схемалар. Ўқув-уқлубий қўлланма. / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Ҳ.Рустамбоев. – Тошкент: ТДЮИ, 2005. –Б.17.

⁹ Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Дарслик. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Ҳ.Рустамбоев. – Тошкент: ТДЮИ, 2008. –Б.218.

¹⁰ Абдурасулова Қ.Р. Коррупцияга қарши кураш // Ҳаёт ва қонун. – Тошкент, 2003, – №3 (90). – 17 б.

¹¹ Алауханов Е.О., Турсынбаев Д.Е. Борьба с коррупцией в государственных органах Республики Казахстан: Учебное пособие / Под ред. Е.О.Алауханова. – Алматы: КазАТК, 2008. – 180 с.

¹² Роуз-Аккерман С. Коррупция и государства. Причины, следствия, реформы: Пер. с. англ. О.А.Алякринского. –М.: Логос, 2003. –С.7.

Биринчи Президенти И.А.Каримов “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” номли маърузасида “Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиқлиги тўғрисида” Қонун¹³ қабул қилиш лозимлигини таъкидлади. Мазкур қонун давлат ҳокимияти органлари фаолияти ҳақида жамоатчиликни хабардор қилиб бориш тартибларини аниқ белгилаб беради, шу орқали фуқароларнинг мансабдор шахсларнинг хатти-ҳаркатлари ва улар томонидан қабул қилинаётган меъёрий ҳужжатлар тўғрисида етарлича маълумотга эга бўлиш имконини яратади. Бундай ҳолат ўз навбатида, бошқарув тартибига қарши бошқа мансабдорлик жиноятлари каби мансаб сохтакорлиги жиноятининг содир этилиш сабабларини муайян даражада бартараф этган бўлар эди.

2. Қонун нормаларнинг лозим даражада ривожланмагани ва уларнинг мукамал эмаслиги. Маълумки, ҳуқуқдаги бўшлиқлар назариясида “қонун қабул қилингандан эскиради” мазмунидаги тушунча мавжуд. Яъни, ислохотлар жараёнида иқтисодийнинг туб негизлари ва иқтисодий амалиётнинг янгилиниши уларни қонун йўли билан таъминлашга қараганда анча илдамроқ кечади. Айни шу ҳол ўтиш даврининг белгиларидан бири ҳисобланади ва коррупцияга, хусусан мансаб сохтакорлиги жиноятларининг содир этилишига қулай замин яратади.

Демак, мансаб сохтакорлиги жиноятининг сабаблари ва унга имкон берувчи шарт-шароитлар таҳлил қилинар экан, бу соҳада мавжуд қонун ҳужжатларининг қай даражада мукамал эканлиги ҳам муҳим аҳамиятга касб этади. Шунини эътироф этиш лозимки, мазкур соҳада мавжуд ҳолатларни инобатга олган ҳолда, “Ўзбекистон Республикасида давлат хизмати тўғрисида”ги Қонунни қабул қилиш, унда давлат хизматчиларининг, хусусан мансабдор шахсларнинг ҳуқуқий мақоми, мажбуриятлари доирасини ва бошқа шу каби ҳолатларни аниқ белгилаб қўйиш, бизнингча, бугунги кун талабларидан бири бўлиб қолмоқда.

4. Мансаб сохтакорлигини белгиловчи ташкилий-бошқарув омиллар гуруҳи қуйидагиларни ўз ичига олади: а) вакант давлат лавозимларини банд этишга танловлар сони кўп эмаслиги, профессионал хизматчилар ва сиёсий белгига кўра тайинланадиган амалдорлар тизимининг мавжудлиги; б) мансабдор шахслар устидан самарали молиявий ва ўзга назорат мавжуд эмаслиги; в) давлат хизматининг беқарорлиги; г) коррупцияга қарши курашда давлат органлари фаолиятининг самарали эмаслиги; д) давлат ҳокимияти органларининг вакиллари ва бу лавозимларга номзодларнинг фаолияти ва сиёсий муносабатлар соҳаси устидан давлат ва жамият томонидан ижтимоий назорат шакллари мавжуд эмаслиги.

5. Мансаб сохтакорлигини белгиловчи мафкуравий ва тарбиявий омиллар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин:

а) коррупцияга қарши қисқа муддатли кампанияларнинг ўтказилиши, зеро улар аксарият ҳолларда сиёсий мақсадларни кўзлаб ўтказилади ва бу мақсадларга эришиш усуллари билан бири ҳисобланади, чунки ўз олдига қўйилган сиёсий мақсадларга (тегишли лавозимни эгаллаш ёки уни ўзида сақлаб қолиш) эришган

¹³ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010. –Б.31.

шахслар шундан кейин кўпинча мазкур ижтимоий ҳодисага қарши курашнинг самарадорлигини ошириш хусусида берган ваъдаларини унутадилар;

б) фуқаролик жамияти сиёсий маданиятининг шаклланмаганлиги. Бу аввало сайлов жараёнида акс этади: сайловчиларнинг бир қисми ўз овозларини оз миқдордаги пул суммалари ёки моддий қимматликлар эвазига берадилар; в) таълим тизимида ёш авлодни коррупцияга қарши руҳда тарбиялаш мавжуд эмаслиги ёки яхши йўлга қўйилмагани;

г) оммавий ахборот воситалари аҳолини коррупцияга қарши руҳда тарбиялаш борасида лозим даражада иш олиб бормаётгани.

Маълумки, жиноятчилик шароитлари ўзига хос равишда унинг сабаблари юзага келишини жадаллаштирувчи ҳолатларни ўз ичига олади¹⁴.

Мансаб сохтакорлиги жинояти содир этилишига имкон берувчи шарт-шароитлар қуйидагилардан иборат:

1) эксклюзив ҳуқуқлар бериш (имтиёзлар, шу жумладан экспорт ва импорт, солиқлар бўйича имтиёзлар бериш, лицензиялаш ва ш.к.) ҳолатлари устидан назоратнинг пастлиги. Яъни мазкур ҳолатда нафақат давлат органлари, балки жамоатчилик томонидан ҳам мансабдор шахсларнинг назорати механизмини такомиллаштириш талаб этилади. Зеро, мансаб сохтакорлиги жинояти бевосита шундай назоратни амалга оширувчи давлат органлари мансабдор шахслари томонидан ҳам содир этилиши мумкин;

2) мансабдор шахсларнинг пул операциялари амалга ошириладиган ташкилотлар, хусусан тижорат бағнклари билан ҳамкорлиги;

3) ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва иқтисодий жиноятчиликнинг бирикиши. Мазкур ҳолат ҳам мансаб сохтакорлиги жиноятини содир этилишига имкон берувчи асосий шарт-шароитлардан ҳисобланади. Зеро, мансабдор шахс ўз жиноятини яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида ҳам бошқа мансабдор шахслар билан ўзаро тил бириктиради. Яъни, барча жиноий ҳаракатлар ўзаро келишилган ҳолда, халқимиз таъбири билан айтганда, “ими-жимиди” амалга оширилади;

4) фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданияти даражасининг юқори даражада эмаслиги.

Мансаб сохтакорлиги жиноятини содир этувчи мансабдор шахсларда моддий фойда олиш учун қонун ва ахлоқ нормаларига қарши бориш, касб этикасини бузишга мойиллик кучли бўлади. Унда очкўзлик ва ҳасадгўйлик сингари шахснинг феъл-атворини тавсифловчи хусусиятлар ҳам таъсир кўрсатади. Қ.Р. Абдурасулова фикрига кўра, “бундай шахс яшаётган ижтимоий муҳит ҳақида гапирганда:

- унда коррупция ва бошқа жиноий фаолият натижасида катта моддий фаровонликка эришган шахсларнинг мавжудлиги;

- шахснинг турмуш даражаси моддий жиҳатдан таъминланганлиги ва келгусида бу таъминланганлик даражасининг кескин камайиши;

- ниҳоятда қиммат турувчи одатлар, қизиқишларнинг мавжудлиги ва бошқа шунга ўхшаш ҳолатларни ҳам қайд этиб ўтиш лозим”¹⁵.

¹⁴ Криминология: Дарслик. / Қ.Р. Абдурасулова, Г.А. Аванесов, З.С. Зарипов ва бошқ. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2007. –Б.76.

¹⁵ Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Дарслик. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Ҳ. Рустамбоев. – Тошкент: ТДЮИ, 2008. –Б.218.

Бундан ташқари, айрим мансабдор шахсларнинг масъулиятни ҳис этмаслиги, ҳужжатларни рўйхатга олиш ва юборишда қаттиқ интизомнинг ўрнатилмаганлиги, ҳужжатларни юритиш, сақлаш ва улардан фойдаланиш тартиби тўғрисида ички локал ҳужжатлар ишлаб чиқилмаганлиги ва ходимларнинг бунга ўргатилмаганлиги ҳам қалбаки ҳужжатларни тайёрлаш ва ундан фойдаланиш жиноятчилиги детерминантга таъсир қилмоқда. Бевосита давлат миқёсида ҳужжатларнинг жуда муҳим аҳамиятини эътиборга олган ҳолда ҳозирда ҳужжатлардан фойдаланиш, сақлаш, тассаруф этиш ва уларни бекор қилиш тартибини белгилловчи ягона қонун ҳужжати мавжуд эмаслиги ҳам расмий ҳужжатлар билан ғайриқонуний муносабатда бўлиш юзасидан содир этиладиган жиноятчиликни ҳолатига маълум даражада ўз таъсирини кўрсатиши мумкин¹⁶.

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, мансаб сохтакорлиги жиноятига қарши курашда жиноятнинг содир этилиш сабаблари ва унга имкон берувчи шарт-шароитларни аниқлаш муҳим аҳамиятга эгадир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Криминология: Дарслик. Қ.Р.Абдурасулова, Г.А.Аванесов, З.С.Зарипов ва бошқ. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2007. –Б.73.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж.Ш. Н-тартибли. / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев ва бошқ. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. –Б. 408.
3. ¹ Фалсафа: қомусий луғат. / Масъул муҳаррир: Қ.Назаров. – Тошкент: Шарқ, 2004. –Б.352.
4. ¹ Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Дарслик. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Ҳ.Рустамбоев. – Тошкент: ТДЮИ, 2008. –Б.31.
5. Кудрявцев В.Н. Понятия советской криминологии. – М., 1985. –С. 35.
6. ¹ Зарипов З., Исмаилов И. Криминология: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 1996. –Б. 60.
7. ¹ Абдурасулова Қ.Р. Криминология: албом-схемалар. Ўқув-уқлубий қўлланма. / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Ҳ.Рустамбоев. – Тошкент: ТДЮИ, 2005. –Б. 17.
8. ¹ Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Дарслик. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Ҳ.Рустамбоев. – Тошкент: ТДЮИ, 2008. –Б. 218.
9. Абдурасулова Қ.Р. Коррупцияга қарши кураш // Ҳаёт ва қонун. – Тошкент, 2003, – №3 (90). – 17 б.
10. ¹ Алауханов Е.О., Турсынбаев Д.Е. Борьба с коррупцией в государственных органах Республики Казахстан: Учебное пособие / Под ред. Е.О.Алауханова. – Алматы: КазАТК, 2008. – 180 с.
11. ¹ Роуз-Аккерман С. Коррупция и государства. Причины, следствия, реформы: Пер. с англ. О.А.Алякринского. –М.: Логос, 2003. –С.7.

¹ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси:

¹⁶ Эрматов Ғ.О. Расмий ҳужжатларни қалбакилаштириш ва улардан фойдаланиш жиноятини квалификация қилиш масалалари: Монография. / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. Қ.Р.Абдурасулова. – Тошкент: ТДЮИ, 2009. –Б.114.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010. – Б.31